

توجه به میراث مکتوب، ضرورتی غیر قابل اجتناب

گفت‌وگو با اکبر ایرانی مدیرعامل مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

● گفت‌وگو: بهروز فتاحی

کارشناس مسؤول برنامه‌ریزی فرهنگی
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

■ لطفاً در خصوص نحوه شکل‌گیری و ایجاد مرکز و اهداف آن

توضیحاتی ارائه فرمایید؟

□ نسخه‌های خطی فارسی و عربی، در حقیقت کارنامه دانشمندان بزرگ و نوابغ فکری عالم اسلام و هویت‌نامه مسلمانان جهان بویژه ایرانیان است که در فراهم آوردن آن سهم ارزنده‌ای داشته‌اند و برعهده هر نسلی است که این میراث پر ارج را پاس دارد و برای شناخت فرهنگ و ادب و سوابق علمی خود به احیا و بازسازی آن اهتمام ورزد. علاوه بر این امر، نخبگان در هر دوره‌ای موظفند این میراث ارزشمند را با رنگ و بویی آشنا برای نسل خویش عرضه کنند تا آنان بتوانند در نهضت پیوسته جاری تجدید حیات فرهنگی خود، آن‌ها را نقطه اتکای توسعه و پیشرفت خویش سازند. بیش از یک قرن از ورود صنعت چاپ به ایران می‌گذرد، ولی هنوز بسیاری از ذخایر و موارث فرهنگی قلمرو زبان و ادب فارسی و تمدن اسلامی در میان اوراق و کتب خطی به خاطر بخل گنجوران، پراکندگی دست‌نوشته‌ها در کشورها، غرابت خط و زبان، منحصر بفرد یا کم‌شمار بودن نسخه‌ها و تشتت و اختلاف نسخ، در کتابخانه‌های عمومی یا مجموعه‌های خصوصی در گوشه و کنار جهان پنهان و دور از دسترس آرزومندان و مشتاقان مانده است؛ به قول استاد بدیع‌الزمان فروزانفر: «بعضی کتب، فسانه سیمرغ است، نام آن همه جا مذکور و خود در میانه نه، و آنچه هست در جاهایی است که دسترسی به آن‌ها مشکل است».

در سال ۱۳۷۳ «مرکز نشر میراث مکتوب» با در نظر گرفتن ضرورت‌های گفته شده فعالیت‌های خود را در باب تحقیق و

اکبر ایرانی مدیر یکی از مهم‌ترین و فعال‌ترین مراکز احیا و انتشار متون کهن و باارزش ایرانی و اسلامی است. ساختمان فروردین واقع در خیابان انقلاب چندین مرکز پژوهشی و تحقیقاتی و بویژه مراکز تحقیقاتی فارسی را در خود جای داده است. مرکز پژوهش کتابخانه، موزه و مراکز اسناد مجلس شورای اسلامی، دفتر نشریه وزین نامه بهارستان، شعبه‌ای از انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، دبیرخانه شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی و بالاخره مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب، همه این مراکز دولتی بوده و یا به طریقی زیر نظر و تحت حمایت دولت فعالیت می‌کنند. گفت‌وگوی حاضر با اکبر ایرانی علاوه بر شناخت ابعاد گوناگون مرکز، فرصتی را برای بررسی فعالیت‌های گذشته و نیز ایده‌ها و برنامه‌های آینده فراهم آورده که امید است مورد توجه خوانندگان قرار گیرد.

بیش از ۵۰ موضوع فهرست نمود و برای نظر خواهی آن را به مراکز پژوهشی معتبر و نیز شخصیت‌های ذیصلاح علمی ارسال کرد که از آن میان ۱۰۰ اثر برگزیده شد.

■ در زمان تأسیس مرکز، چه مراکز یا مؤسسه‌های دیگری در کشور این اهداف را دنبال می‌کردند و اصولاً در طی چند سال گذشته برای تصحیح و انتشار متون کهن چه فعالیت‌هایی صورت گرفته است و چه خلأهایی در زمینه تصحیح، احیا و انتشار متون کهن سبب ایجاد چنین مرکزی شد؟

□ پیش از انقلاب، مراکزی مانند بنیاد فرهنگ ایران، انجمن آثار ملی، مؤسسه مطالعات اسلامی وابسته به دانشگاه مکی، نگاه ترجمه و نشر کتاب، و برخی مراکز علمی دیگر مثل انتشارات دانشگاه تهران در حوزه نسخ خطی و میراث کهن فعال بودند. تألیف و ترجمه و تحقیق در حوزه مباحث ایران‌شناسی نیز جزو انتشارات آن‌ها بود و بیشتر به جنبه انتشاراتی میراث کهن می‌پرداختند. در این میان شاید، تنها بنیاد فرهنگ ایران در آن میان شاخص بود و بیشتر فعالیت خود را در حوزه تصحیح و پژوهش متون، با مدیریت آقای دکتر خانلری اختصاص داده بود.

بعد از انقلاب، جایگزین بنیاد فرهنگی ایران، تعدادی از مؤسسات قبل از انقلاب بودند که با هم ادغام شدند و شرکت انتشاراتی علمی فرهنگی فعلی را ایجاد کردند که آن راه را ادامه داد. سپس بطور پراکنده مؤسسات فرهنگی و پژوهشی دیگری هم به کار احیای متون اهتمام ورزیدند، از جمله: مؤسسه آل‌البیت، کتابخانه آیت‌الله مرعشی (ره)، دفتر تبلیغات اسلامی، مجمع ذخایر

تصحیح متون خطی چاپ نشده و کتب چاپ سنگی غیر مصحح شروع کرد و در همان ابتدا اهدافی را برای رسیدن به آرمان‌های خود ترسیم نمود که عبارت‌اند از:

- شناسایی و معرفی آثار خطی ارزنده دانشمندان و متفکران حوزه فرهنگ و تمدن اسلام و ایران.

- تحقیق و نشر نسخه‌های ارزشمند متون اسلامی و ایرانی.

- تحقیق و نشر متون چاپ سنگی.

- کمک به ایجاد زمینه‌های مناسب جهت تبادل آرای

مصححان و محققان و مراکز تحقیقاتی در داخل و خارج از کشور.

- حمایت از محققان، مصححان و ناشران داخلی و خارجی در

احیای متون.

- کمک به گسترش آموزش مبانی و اصول تصحیح انتقادی

متون.

- کمک به گسترش شبکه‌های اطلاع‌رسانی آثار خطی.

- کمک به تنظیم و انتشار فهراس نسخه‌های خطی فهرست

نشده.

- انتشار نشریات ادواری اطلاع‌رسانی و تخصصی درباره متون

خطی و تحقیقات پیرامونی.

- تلاش برای تدوین و تصویب قانون ملی حمایت از میراث

مکتوب.

- تلاش برای تدوین آیین‌نامه حمایت از حقوق مصححان و

محققان آثار خطی.

پس از اینکه مرکز شکل گرفت و فعالیت خود را آغاز نمود،

فهرستی از کتب و متون گرانسنگ و کهن شامل ۱۰۰۰ اثر را در

ما معتقدیم که یک اثر را فقط بعنوان یک متن نباید عرضه کرد، بلکه باید به محتوای آن توجه کرد به حواشی‌ای که بر نسخه بدل‌ها و نسخ اصلی نوشته شده، به نسخه بدل‌های آن از بعد زبان‌شناسی، تاریخی، جامعه‌شناسی تاریخی و همچنین مواردی چون بحث اجازات سمعی که در نسخه‌ها بوده، افزوده‌ها و مهرها و کتابت‌های متعدد باید توجه جدی داشت. این موارد اطلاعات متنوع‌تری از محققان، محدثان و رجال تاریخی یک اثر که در حواشی یک متن است به ما می‌دهد

متنوع‌تری از محققان، محدثان و رجال تاریخی یک اثر که در حواشی یک متن است به ما می‌دهد.

■ با وجود مراکز متنوع نسخه‌پژوهی و فهرستنویسی که بویژه بعد از انقلاب در شهر مهمی چون قم فعال شد، چه ضرورت‌هایی وجود داشت که مرکز تأسیس شود؟

□ احساس شد که بزرگ‌ترین آثار فرهنگی و تمدنی مکتوب ایران اسلامی در یک مجموعه‌ای بعنوان بهترین‌ها عرضه شود که نموداری باشد از آثار برجسته تمدن ایرانی و اسلامی. زمانی که این کار مورد بررسی قرار گرفت، معلوم شد بسیاری از کارهای مهم و ارزشمند بزرگان و نیز کارهای برجسته دیگر، تحقیق، تصحیح و منتشر نشده است و آنچه هم که در این باره منتشر شد از چاپ مناسبی برخوردار بوده و ضرورتی به باز چاپ آن نیست. بنابراین ضرورت دارد که از همین شخصیت‌ها آثار چاپ نشده‌شان منتشر شود و مواردی که چاپ سنگی مناسبی ندارد، با نسخه‌های دیگر شناسایی شده و منتشر گردد.

با این بررسی، یک جای خالی مشاهده شد که هنوز پس از هزار سال بسیاری از نسخه‌های ارزشمند فارسی شناسایی، تحقیق و چاپ نشده است و اگر ما که مرکز و مهد زبان فارسی در طول این هزار و اندی سال هستیم، اقدام به این کار مهم نکنیم چه توقعی می‌توانیم از محققان شبه قاره، ماوراءالنهر و ترکیه داشته باشیم. ما باید الگو باشیم و راه را خوب بشناسیم تا بتوانیم میراث گذشتگان را برای هویت فرهنگی امروزین خود و به نسل امروز شناسانیم. بنابراین، یک وظیفه ملی احساس شد که با پاسداشت کارها و تولیدات گذشتگان و تقدیر از زحمات آنان، این مسائل برنامه‌ریزی و ساماندهی شود و از استعدادها و پتانسیل‌های نسل جوان بهره‌گیری و استفاده شود و این آثار برای پژوهش در اختیار پژوهشگران و محققان قرار گیرد.

با این ایده‌ها تلاش کردیم تا خلأهای موجود را به گونه‌ای پر کنیم و با این ضرورت از دانشجویان دوره‌های فوق‌لیسانس و

اسلامی و مرکز احیای میراث اسلامی که همگی آن‌ها در قم ایجاد و فعال شدند. بیشتر حجم فعالیتی این مؤسسات را احیا و تصحیح متون و نیز فهرستنویسی نسخ به خود اختصاص داد. در تهران نیز کتابخانه مجلس شورای اسلامی به این مرکز اضافه شد، ولی کتابخانه‌های دیگری مثل کتابخانه ملی، مدرسه سپهسالار و یا کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به صورت جدی به کار پژوهش و نشر متون اقدام نکردند. اما انجمن آثار ملی که به انجمن آثار و مفاخر فرهنگی تغییر نام یافت، همان راه قبلی پژوهش و انتشار متون را ادامه داد. همچنین مؤسسه مطالعات اسلامی نیز پس از انقلاب فعالیت‌های اصلی خود را پی گرفت و دانشگاه تهران و برخی از دانشگاه‌های دیگر نیز در قالب پایان‌نامه، تحقیق و یا تألیف در حوزه نشر متون فعالیت نمودند. در مشهد، یزد، شیراز و اصفهان هم ناشران اقدام به نشر و تولید آثار کلاسیک نمودند، لکن در این میان تنها مرکزی که اختصاصاً به بازتولید آثار کلاسیک و بازنشانی میراث مکتوب گذشتگان اقدام کرد، همین مرکز نشر میراث مکتوب است.

این مرکز هم به منظور انجام پژوهش جدی روی این متون و هم ایجاد تمرکز در معرفی و تحقیق متون و هم ایجاد بانک اطلاعاتی متمرکز جهت خدمات‌رسانی به محققان و پژوهشگران اقدام به فعالیت‌های جدی نمود و در طول این مدت با متنوع کردن حیطه کاری خود، علاوه بر بحث تصحیح انتقادی متون، پژوهش روی متون، چاپ فاکسیمیله متون و بحث فهرست و چاپ فهرس متون را هم اضافه کرد.

ما معتقدیم که یک متن را فقط بعنوان یک متن نباید عرضه کرد، بلکه باید به محتوای آن توجه کرد به حواشی‌ای که بر نسخه بدل‌ها و نسخ اصلی نوشته شده، به نسخه بدل‌های آن از بعد زبان‌شناسی، تاریخی، جامعه‌شناسی تاریخی و مباحث دیگر نیز باید توجه داشت، همچنین مواردی چون بحث اجازات سمعی که در نسخه‌ها بوده، افزوده‌ها و مهرها و کتابت‌های متعددی که وجود نیز و دیگر مباحث باید توجه جدی داشت. این موارد اطلاعات

هم‌علی‌رغم اطلاع از چاپ کار مشابه، باز هم علاقه‌مند بودند که خودشان نیز ناشر آن کار باشند. مثلاً در یک مورد ما متوجه شدیم که روضة العقول را همزمان چهار نفر در حال تصحیح آن هستند که از آن چهار تاه دو تا چاپ شده و سومی نیز در دست چاپ است و معتقد است که کارش با کار آن دو تا متفاوت است. ما برای چنین مواردی جلسات کاری و نقد و بررسی برای بیان علمی بهتر تصحیح برگزار می‌کنیم و کسانی به نقد کارهای مشابه می‌نشینند تا معلوم شود که کار کدام مصحح بهتر است.

و اما درباره اولویت‌بندی کتاب‌ها باید گفت که در چارچوب اهداف پیش گفته، مرکز کار پرس و جو و تفحص درباره متونی که ارزش چاپ دارند را آغاز کرد و برای فعالیت‌های خود ملاک‌ها و اولویت‌های موضوعی را در نظر گرفت. ماه‌ها تلاش کردیم و وقت بسیاری از محققان صرف شد تا فهرستی تهیه شد و از آن میان حدود ۶۰ تا ۷۰ عنوان کتاب منتشر شد. ملاک‌های عمده و اصلی عبارت بودند از:

۱. ارزشمندی موضوع و محتوا
 ۲. متن فارسی شیعی قرن سوم تا چهاردهم (با رعایت اولویت)
 ۳. متن فارسی غیر شیعی پیش از قرن نهم با داشتن امتیازات علمی، محتوایی، کاربردی، زبانی و ادبی و منحصر بفرد و نفیس بودن با رعایت اولویت
 ۴. متن خطی عربی دانشمندان طراز اول که در تأثیر گذاری فرهنگ و تمدن جهانی نقش داشته‌اند. در عین حال ملاک‌های فرعی نیز در انتخاب کتاب‌ها وجود داشته است که عبارت‌اند از:
 ۱. خالی بودن آثار از مطاعن، تشنیعات، مسائل تفرقه‌انگیز و خلاف ادب و اخلاق
 ۲. جامعیت و شمول موضوعات.
- رساله‌ها و پایان‌نامه‌های فوق‌لیسانس و دکترا از دیگر اولویت‌ها و محورهای حمایتی مرکز بود که اساتید برای دانشجویان انتخاب می‌کردند. ما آن کارها را بررسی می‌کردیم و نسخ دیگر را در اختیار مصحح قرار می‌دادیم که از داخل و خارج از کشور با هزینه مرکز تهیه می‌شد. در نهایت یک استاد و مشاور در مرکز، دانشجو را هدایت می‌کرد و آن کاری که استاد راهنما باید انجام می‌داد، ما در مرکز همان فعالیت‌ها را انجام می‌دادیم. دانشجو نیز روش تصحیح و روش کار را یاد می‌گرفت که به نوعی یک دوره آموزشی برای او محسوب می‌شد تا یک مصحح قابل بشود.

■ **ضرورت ایجاد یک بانک اطلاعاتی فنی که در اختیار ناشران و مصححان و محققان قرار بگیرد بیش از پیش احساس می‌شود.** با توجه به سابقه ۱۰ سال فعالیت مرکز و نیز محوریت و تخصصی شدن مرکز به میراث مکتوب، چه اقداماتی در این زمینه صورت گرفته است؟
□ فعالیت‌هایی در این باره در مرکز انجام شد و یا در دست

دکتری و نیز افراد علاقه‌مند استفاده کردیم. هم‌چنین بسیاری از افراد آثاری داشتند که فکر نمی‌کردند بتوانند آن‌ها را برای چاپ آماده کنند؛ از آن‌ها دعوت کردیم، کارهاشان را دیدیم و آن‌ها را مجدداً مورد بررسی و بازنگری قرار دادیم و در مجموعه تولیدات میراث مکتوب منتشر شد. بنابراین یکی اینکه وظیفه ملی‌مان بود که در این برهه از زمان باید شروع می‌کردیم و دیگر آنکه آمادگی و تشنگی که در بین علاقه‌مندان به این موضوع در داخل و خارج از کشور وجود داشت ما را تشویق نمود و نیز ضرورت تحکیم ارتباطات فرهنگی از طریق ترویج زبان فارسی که زبان مشترک ملل فرهنگی ایران و کشورهای همسایه است و در نهایت کارهای فراوان و باارزشی که درباره آن‌ها کاری انجام نشده بود و بزرگان آرزو داشتند که روزی این کارها تصحیح و منتشر شود، ما را وادار کرد که فعالیت‌های مرکز نشر میراث مکتوب را شروع کنیم.

■ **نسخ خطی منتشر نشده فراوانی در کشور وجود دارد، مرکز برای جلوگیری از دوباره کاری و نیز تصحیح و انتشار کتاب‌های معتبر و باارزش‌تر، چه سیاست‌هایی را انتخاب کرد و با توجه به حجم فراوان آثار منتشر نشده اولویت نشر تصحیحات چگونه است؟**

□ این حرکت که ناشران خصوصی هم اقدام به چاپ متون در سال‌های اخیر کرده‌اند یک اقدام میمون و مبارک و قابل تحسین و تقدیر است. ما هم به سهم خودمان کسانی را که اقدام به انتشار چنین متونی نموده‌اند، حمایت کردیم. از آثار و مطبوعات آن‌ها نسخه‌هایی را خریداری کردیم و محققانی که خودشان بعضاً زیر بار نشر این متون رفتند را مورد حمایت قرار دادیم. این امر پسندیده‌ای است و نشان می‌دهد که این وظیفه از حوزه ناشران دولتی خارج شده و به حوزه ملی تبدیل شد که ناشران خصوصی هم با وجود کندی بازگشت سرمایه انتشار این متون، و با توجه به ملی بودن مسأله اقدام به انتشار و ترویج این گونه متون کردند. اما بسیاری از کارهایی که در اختیار برخی ناشران است به دلیل عدم اطلاع‌رسانی و عدم امکان از اطلاع یافتن از این حجم عناوین که در نزد ناشران است، متأسفانه بعضاً ما شاهد هستیم که همزمان دو سه تا ناشر مشغول چاپ یک عنوان کتاب هستند و زمانی مسأله آشکار می‌شود که یکی از این کارهای مشابه زودتر از چاپ بیرون بیاید و بقیه تازه متوجه می‌شوند که اگر از قبل مطلع می‌شدند از صرف هزینه اضافه جلوگیری بعمل می‌آمد. اما بخشی قابل پیشگیری و جبران است و آن هم ایجاد بانک اطلاعاتی است که ما از آن آغاز بطرق مختلف اعم از سنتی و مدرن بدنبال آن بودیم. نامه‌هایی به ناشران نوشتیم و خواستیم تا از فعالیت‌های انتشاراتی متون کهن به ما اطلاع بدهند و هم در نشریه «آیینة میراث»، اطلاع‌رسانی را به صورت اخبار در اختیار گذاشتیم. باز هم برخی از ناشران به دلایلی که خودشان فکر می‌کنند درست است از اطلاع‌رسانی پرهیز می‌کنند و همین سبب افزایش دوباره کاری‌ها در انتشار می‌شود. بعضی از ناشران

تا جایی که بعضی از کارها آماده چاپ را از چاپخانه برگردانیدیم و به همین دلیل در سال گذشته دو سه عنوان بیشتر منتشر نکردیم. بدین ترتیب احتمالاً امسال ۳۰ عنوان کتاب منتشر خواهیم کرد که جبران سال قبل خواهد شد. اما اشتباهاتی که در انتشار و تصحیح کارهای قبلی وجود داشت، - ان شاء الله - از بین رفته است. کار از لحاظ تصحیح، نمایه‌سازی، از لحاظ حروف چینی، نداشتن اغلاط و ... استاندارد شده است که امیدواریم در آثار منتشر شده سال ۸۴ مورد توجه قرار گیرد. ما مدعی هستیم که به آن‌ها توجه داشتیم و در زمره کارهای برجسته در حوزه نشر یافته متون در ایران خواهد بود که حتی می‌تواند برای خیلی از مؤسسات انتشاراتی و علمی الگو قرار بگیرد.

■ در واقع پس از برگزاری این نشست‌ها و میزگردها به یک الگوی مناسب و استاندارد دست یافتید آیا قبل از آن چنین نبود؟

□ بله، تا اندازه‌ای همین طور است و ما هیچ وقت فکر نمی‌کنیم که پایانی برای این کار باشد و ما به سمت بهبود پیش می‌رویم و از هر نظر و دیدگاهی استفاده می‌کنیم که هم کار، یک استاندارد قوی و متقنی پیدا بکند و همین‌که به آن حالت جامع و مانع بودن یک اثر منتشر شده برسیم.

■ در انتخاب نسخ خطی برای تصحیح، انتشار یا چاپ عکسی فاکسیمیله، آیا گرایش موضوعی خاص یا تاریخی و زمانی مشخصی را مد نظر دارید؟

□ اولویت انتخاب آثار همان‌طور که قبلاً عرض کردم، شعور زبانی، ادبی، تاریخی و محتوایی یک اثر است. البته از آن اثر اگر از یک مؤلف شیعی باشد خیلی بهتر است. اگر یک نویسنده ایرانی اصیل شناخته نشده باشد بریمان خیلی پسندیده‌تر و جالب‌تر است که به آن اولویت بدهیم. اما بحث توجه به محتوا و تازه بودن، نوآوری‌ها و ویژگی‌های عملی هر اثر جزو اولویت‌هاست که در انتشار آثار به آن توجه داریم. بنابراین انتخاب ما در همه موضوعات است به جز موضوعات علوم غریبه و یا مباحث تفرقه‌انگیز و خلاف ادب و اخلاق که در این مجموعه‌ها نمی‌آید.

با توجه به این مباحث ما اولویت‌های موضوعی خود را در ۱۰ طبقه ارائه دادیم:

۱. ترجمه کهن قرآن که ارزش تاریخ زبانی داشته باشد.
۲. ترجمه‌های آثار کهن به فارسی در موضوعات مختلف.
۳. ادبیات فارسی و علوم بلوغی و ادبی.
۴. تفسیرهای فارسی ارزشمند قدیمی.
۵. علوم قرآنی و مباحث پیرامونی آن.
۶. سیره پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع).
۷. جغرافیا و تاریخ ایران و اسلام در ادوار مختلف.
۸. کلام، فلسفه، اخلاق و عرفان اسلامی.

انجام است. مجله آینه میراث از آغاز به قصد اطلاع‌رسانی این حوزه بوجود آمد که علاوه بر انتشار مقالات تحقیقاتی و پژوهشی، اخبار کتاب و متونی که ناشران، مؤسسات و افراد در دست انتشار یا تصحیح دارند از مطبوعات دیگر و یا از خود افراد انتخاب می‌شود و در مجله درج می‌گردد. عیناً این اخبار هم در پایگاه اینترنتی میراث مکتوب وارد می‌شود. دومین کاری که در مرکز انجام شد، فهرستی است که از متون چاپی و از زمان پیدایش صنعت چاپ تاکنون گردآوری کردیم که نزدیک به ۱۲۰۰۰ مدخل اعم از رساله، کتاب و چاپ سنگی در حوزه متون را دربر می‌گیرد. این مجموعه جمع‌آوری و حروفچینی شد و در حدود دو جلد آماده شده است که پس از آماده‌سازی نهایی در پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز قرار می‌گیرد و هر کسی که می‌خواهد بداند یک اثر چاپ شده یا نشده و یا چند چاپ از آن منتشر شده می‌تواند با جست‌وجو در این پایگاه به اطلاعات مورد نظر دست یابد. این کار به محققان و مصححان کمک می‌کند که دچار دوباره‌کاری نشوند و حداقل بتوانند به اطلاعات چاپی قبلی هر کتاب در هر نقطه از ایران دست یابند.

کار سوم تهیه فهرست آثار چاپی پاکستان، هند، بنگلادش و سریلانکا است که آقای دکتر عارف نوشاهی در دو جلد قطع رحلی آماده کردند که نزدیک به ۲۰/۰۰۰ مدخل از آثار چاپی شبه قاره را دربر می‌گیرد که شاید بیش از نیمی از این‌ها متون چاپی است. این مجموعه نیز وقتی منتشر شود و در پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز قرار گیرد می‌توان بررسی نمود که یک اثر چه چاپ‌هایی در ایران و در شبه قاره دارد.

چهارمین فعالیت اطلاع‌رسانی مرکز، طرحی است که ما در حال انجام آن هستیم. «مؤسسه نمایه‌ساز» طی چند سال اخیر طرحی را انجام داده است که فهرس نسخه‌های خطی ایران را عیناً در بانک اطلاعاتی قرار داد. فهرست‌های منتشره در تهران انجام شده است و خیلی از کسانی که تصحیح متنی را شروع می‌کنند و مدعی می‌شوند که مثلاً غیر از چاپ سنگی نسخه دیگری از آن وجود ندارد، وقتی که در مرکز عنوان را ارائه می‌دهند یا اسم کاتب و ... آن وقت معلوم می‌شود که در کتابخانه‌های تهران چه نسخه و اثر دیگری از این کتاب وجود دارد. بخش شهرستان‌های این طرح نیز در مرحله دوم آغاز شده است و در آینده می‌توانیم بررسی کنیم که اثر دیگر یک نسخه در چه شهرهایی نیز وجود دارد.

■ بطور متوسط در طول ده سال مؤسسه چند جلد کتاب را در هر سال تصحیح و منتشر کرده است؟

□ میانگین آثار منتشر شده در هر سال ۱۵ عنوان کتاب بود، لکن در دو سال اخیر به دلیل برگزاری نشست‌های پژوهشی و نقد و بررسی متون، میزان انتشار مرکز کمتر شد. در واقع این نشست‌ها و میزگردها ما را واداشت که نسبت به تصحیح و حروفچینی و صفحه‌آرایی و چاپ مجله و آثار خود تجدیدنظر اساسی داشته باشیم

نخبگان هر نسلی موظفاند این میراث ارزشمند را با رنگ و بویی آشنا برای نسل خویش عرضه کنند تا آنان بتوانند در نهضت پیوسته جاری تجدید حیات فرهنگی خود، آن‌ها را نقطه اتکای توسعه و پیشرفت خویش سازند

۹. علوم کاربردی، طبیعی، محض و پایه.
۱۰. هنرها، فنون و صنایع.

■ آیا شیوه‌نامه مدون و مشخصی بعنوان دستورالعمل یا راهگشای تصحیح در اختیار مصححان خود قرار می‌دهید یا هر مصحح به شیوه خود در تصحیح یک اثر می‌کوشد. اگر چنین است مرکز نشر میراث مکتوب جهت رعایت یک دستی تصحیحات و اجرای شیوه‌ای واحد چه راهکارهای اجرایی انجام می‌دهد؟

□ اولاً خود نسخه خطی ویژگی‌های آن، بعنوان اینکه قابل پژوهش است و یا نسخه دیگری دارد یا ندارد و مسائل مربوط به روش‌های تصحیح در عین حال کتاب‌های جدی درباره آن نوشته شده است، از جمله استاد نجیب مایل‌هروی کتابی در این باره نوشته‌اند. ما هم یک کتابچه‌ای به نام راهنمای تصحیح متون تألیف کردیم و عیناً این کتابچه ۱۵۰ صفحه‌ای را در پایگاه اطلاع رسانی در اختیار همه قرار دادیم و امسال چاپ کاغذی آن را نیز تجدید کردیم. در عین حال از سال قبل از همین نشست‌ها به معیارهای جدیدی دست یافتیم که قبلاً بدان اشاره شد.

■ در مورد ویرایش چطور؟

□ در باب ویرایش متن دو تعبیر است. وقتی که می‌گوییم یک متن تصحیح می‌شود، طبق شیوه‌های تصحیح باید مصحح عمل بکند و از خودش اختیار چندانی ندارد که بخواهد شیوه‌های ویراستاری امروزی را در متن اعمال نماید. او متعهد به امانت‌داری است و آن متن آنچنان که هست با نسخه دیگر مقابله و عرضه شود. ولی از بعد دیگر عرف مصححان بزرگ این را پذیرفته‌اند که برای خوانندگی تر شدن و روان‌تر شدن برخی از متون کهن، مصحح این اختیار را دارد که بتواند جاهایی که هم اکنون بعضی از واژه‌ها قابل درک نیستند، مثل واژه «پدیده» که قبلاً به صورت «بذید؟» می‌آمده، آن را تغییر دهد و باید در مقدمه اشاره کند و موضوع را برای خواننده توضیح دهد. بنابراین با آوردن چند عکس از صفحه‌های آن اثر و نیز بیان ویژگی‌های نثری، دستوری و نگارشی آن اثر مشخص می‌کند که آن اثر چه ویژگی‌هایی داشته و چه ویرایشی مطابق عرف محققان نسبت به آن اعمال شده است.

■ آیا بانک اطلاعاتی از محققان، مصححان و ویراستاران نسخه خطی در دست دارید و یا قصد ایجاد چنین بانکی جزو برنامه‌های مرکز است؟ در کنار این مسأله شما برای عقد قرارداد با یک مصحح یا ویراستار، چگونه فرد مورد نظر خود را پیدا می‌کنید و متوجه کرده که آن فرد برای انجام تصحیح مناسب است؟ بویژه در تصحیح یا ویراستاری متون خاص مانند پزشکی یا نجوم که محقق باید اطلاعات خاص نیز در اختیار داشته باشد.

□ درباره بانک اطلاعاتی، ما در دو سه سال اخیر یک فرم شناسایی محققان و مصححان تهیه کردیم و مشخصات تعداد زیادی از کسانی که با آنان کار می‌کنیم را دریافت کردیم و اطلاعات آن‌ها را در پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز در بخشی به نام بانک اطلاعاتی محققان و مصححان آوردیم که می‌تواند در اختیار علاقه‌مندان و مؤسسات و مراکز متقاضی قرار گیرد. هم‌چنین کسانی که بخواهند فرم را با به صورت online پر کنند و نام خود را در فهرست محققان و مصححان قرار دهند، این امکان نیز در اختیار آن‌ها در همان پایگاه قرار گرفته است.

اما هم زمان کتابخانه مجلس شورای اسلامی نیز در طرحی تاکنون حدود ۴۰۰ نفر از محققان و مصححان گذشته و حال را شناسایی کرده‌اند که قرار است این مجموعه را منتشر کنند و ما نیز منتظریم تا پس از نهایی شدن کار، آنان را در وب سایت خودمان قرار بدهیم.

در عین حال ما بیش از ۲۰۰۰ نشانی پست الکترونیکی از محققان و مصححان را داریم که چه برای نشست، چه برای مقالات نشریه و نیز برای تصحیح به آن‌ها اطلاع می‌دهیم و هر کدام که آمادگی داشتند می‌توانند با ما همکاری نمایند.

www.mirasmaktoob.ir

زمانی که آثار مرکز منتشر شد و به تعداد خاصی رسید، ضرورت نقد و بررسی این آثار هرچه بیشتر نمایان می‌شد تا بر تقویت فعالیت‌های علمی مرکز بیفزاییم. قبل از اینکه دیگران به ما نقدی وارد کنند یا ما به دیگران نقدی وارد کنیم. در ابتدا این نقد را به درون خود وارد کردیم. «خود شکن آئینه شکستن خطاست». با توجه به این ضرورت، ابتدا برای آثاری که منتشر می‌کردیم، جشن رونمایی برگزار کردیم و در همان جشن رونمایی نقد و بررسی اثر را شروع نمودیم و کم‌کم متوجه شدیم که نقد جدی و مؤثری از کار درآمد. سپس متوجه شدیم که حوزه تحقیقی «مرکز نشر میراث مکتوب» فقط نقد و بررسی متون نیست. بخشی از این مباحث مربوط به مطالعات ایران‌شناسی و حوزه کشورهای همسایه که زبان فارسی در آنجا رایج است و تاریخ بیش از هزار ساله دارد، نیز بایستی مورد توجه جدی قرار گیرد. بنابراین معرفی آثاری که در کشورهای شبه قاره چاپ شده و مؤسساتی که در آن کشورها قرار دارند و فعالیت می‌کنند و همین‌طور معرفی مؤسساتی که در خارج از این مجموعه و حتی در اروپا به کار نشر و تحقیق متون می‌پردازند در این نشست‌ها مطرح شد و مورد توجه جدی قرار گرفت.

در ادامه بزرگداشت از بزرگان علم و ادب ایران و نیز از کارهای برجسته آن‌ها به مناسبت روزی که به نام آن‌ها و برای آن‌ها نامگذاری شد، کم‌کم وارد این نشست‌ها شد و از آن‌ها، اندیشه‌ها و تألیفات آن‌ها تقدیر و تجلیل بعمل آمد.

هم‌اکنون مباحث محتوای متون در این نشست‌ها مورد توجه واقع می‌شود. یعنی علاوه بر اینکه در نقدها می‌خواهیم به اثر محقق و مصحح که آیا توانسته مطابق شیوه‌های استاندارد عمل بکند بپردازیم و میزان موفقیت و یا عدم موفقیت او را در تصحیح بررسی کرده و با کارهای دیگر مقایسه کنیم، بلکه به خود اثر و محتوا و ویژگی‌های آن می‌پردازیم. در همین زمینه نقد محتوایی مؤلف مورد توجه قرار می‌گیرد که آیا مؤلف اثرش را خودش نوشته و اندیشه‌های شخصی خودش است یا اینکه از یک اثر دیگر کپی گرفته و خودش نقش اصلی در تولید فکری و محتوایی کتاب نداشته است. در همین زمینه بحث سرقت‌های ادبی در خصوص متن اصلی کتاب مطرح شده که حتی گاهی اوقات نویسنده اثر از مؤلف اصلی نامی به میان نیاورده بود.

در ادامه، بررسی‌های خوبی درباره نگاه میان رشته‌ای علوم در بعضی از این کتاب‌ها مورد توجه قرار گرفت. مثلاً به یک اثر از بعد تاریخ علم، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، اقتصاد، سیاست و ... مورد توجه قرار می‌گیرد. در نشست‌هایی که برای تاریخ بیهقی گذاشته شد اشاره گردید که بر اساس این کتاب قبل از شاهنامه خوانی، علی‌نامه خوانی در بین مردم رواج داشته است که این مسأله از بعد مردم‌شناسی قابل توجه و دقت است. با این دریافت خوب می‌توان بیشتر بررسی کرد که در چه کتاب‌هایی و در چه دوره‌هایی علی‌نامه خوانی رواج داشته است و چه عواملی سبب

اما بزرگانی هم معتقد بودند عین همان متن باید بیاید تا خواننده خودش متوجه آن شود که چگونه باید متن را بخواند برای اینکه ما موظف به حفظ امانت هستیم.

از بعد دیگر محقق و مصحح ملزم است که نوشته خودش را مطابق دستورالعمل و دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی اعمال کند و خارج از چارچوب‌های شیوه‌های نگارشی عمل نکند. در واقع نوشته و تصحیح مصحح خود باید ویراسته و مطابق استانداردها باشد، ولی این بدین معنا نیست که آموزش ویراستارانی که هنوز رعایت نمی‌کنند، نادیده گرفته شود. برای این منظور یک راه آموزش‌های غیرمستقیم برای افراد و ویژه دانشجویان فوق لیسانس و دکتری در نظر گرفته شد که در همین مرکز انجام می‌گیرد. دیگر اینکه مرکز در ادامه نشست‌های علمی به این نتیجه رسید که باید ویراستار متخصص پرورش یابد و باید افرادی که بتوانند نمایه‌سازی تخصصی متون را انجام دهند داشته باشیم هم چنین افرادی را داشته باشیم که با مقدمات تاریخ علم، مرجع‌شناسی، مآخذشناسی و اصطلاحات علمی که باید در تصحیح مد نظر قرار گیرد، آشنا باشند. برای این منظور در برنامه‌های آینده مرکز فعالیت‌هایی دیده شده است و حتی قرار است که از علاقه‌مندان خارج از کشور درخواست کنیم که به جمع ما بپیوندند و در کلاس‌های مرکز به صورت مجازی شرکت نمایند.

■ فعالیت‌های خارج از کشور شما در ارتباط با نسخ خطی خارج از کشور چگونه است؟ آیا مرکز شعباتی در خارج از کشور دارد و یا فعالیت‌هایی جهت آن پیش‌بینی کرده است؟

□ ما تلاش داریم با کسانی که در خارج از ایران اعم از کشورهای عربی، اروپایی، حوزه زبان فارسی و ... در زمینه نشر، تحقیق و فهرست‌نویسی متون فعالیت دارند، ارتباط علمی برقرار کنیم. هم‌چنین با برخی از کشورها و مؤسسات از جمله: «مؤسسه ایران‌شناسی آکادمی علوم اتریش» تفاهمنامه همکاری و چاپ اثر داریم. با «مؤسسه اسماعیلیه» در لندن تفاهمنامه و قرارداد چاپ دو اثر را منعقد کرده‌ایم. با «مؤسسه الفرقان لندن» مبادله علمی داریم و گفت‌و‌گوهایی را برای چاپ مشترک برخی از متون انجام داده‌ایم. همین‌طور در محل مخطوطات عربی در حلب سوریه و مجمع العربیه در دمشق و نیز مذاکراتی با بعضی از کشورهای آسیای میانه داشتیم که در طرح‌های آینده مرکز وجود دارد.

■ یکی از فعالیت‌های جنبی مرکز که اکنون تبدیل به یک فعالیت اصلی شده است، نشست‌های علمی و نقد و بررسی متون است که به صورت ماهانه برگزار می‌شود و جای خود را در بین محققان، مصححان، نشریات و اهل علم و ادب باز کرده است. برنامه آتی شما برای گسترش این نشست‌ها و انتشار وسیع‌تر مباحث آن چیست؟

□ این نشست‌ها ضرورت تداوم یک کار علمی بود، یعنی

مجله آینه میراث از آغاز به قصد اطلاع‌رسانی این حوزه بوجود آمد که علاوه بر انتشار مقالات تحقیقاتی و پژوهشی، اخبار کتاب و متونی که ناشران، مؤسسات و افراد در دست انتشار یا تصحیح دارند از مطبوعات دیگر و یا از خود افراد انتخاب می‌شود و در مجله وارد می‌گردد عیناً این اخبار هم در پایگاه اینترنتی میراث مکتوب وارد می‌شود

تا بتواند اطلاعات بهتر و بیشتری از این متون دریافت کرد و برای جامعه علمی و تخصصی عرضه نماید.

شد که جای علی‌نامه‌خوانی را شاهنامه‌خوانی گرفت. خوب این مسائل و نگاه‌های چند رشته‌ای نیز در همین نشست‌ها مورد توجه قرار گرفته است.

■ لطفاً درباره‌ی نمایشگاه‌های برگزار شده مرکز در خارج از کشور

نیز توضیح فرمایید؟

□ در کشورهای عربی ما نمایندگی داریم که از طرف ما کلیه آثار مرکز را در این کشورها در نمایشگاه‌های کتاب شرکت می‌دهد. در نمایشگاه‌های اروپایی از جمله نمایشگاه فرانکفورت امسال شرکت کردیم.

■ آیا مدعوان شما در جلسات نقد و بررسی صرفاً از مصححان

هستند و یا از متخصصان هر رشته نیز دعوت می‌کنید. به عبارت دیگر آیا از متخصصان علوم روز در بهره‌برداری از متون گذشته مرتبط با رشته‌های خودشان استفاده می‌کنید یا فقط کتابی تصحیح می‌شود و از لحاظ نگارشی و ویرایشی و یا محتوایی مورد نقد قرار می‌گیرد، ولی متخصصان علوم جدید از بکارگیری آن در امور آموزش و نیز تحقیقات و پژوهش‌های روز بی‌بهره‌اند؟

در همین نمایشگاه با برخی از مؤسسات و ناشران خارجی مذاکره نمودیم که کپی رایت تعدادی از کتاب‌های منتشر شده خودمان را در اختیار آنان بگذاریم و قرار است که از طریق شرکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی و اروپایی ابعاد همکاری‌های علمی و پژوهشی خود را با مؤسسات ذی‌ربط گسترش دهیم.

□ ما دو نوع دعوت داریم. یکی دعوت عام است که از طریق سایت‌ها و مطبوعات به اطلاع عامه مردم و علاقه‌مندان می‌رسد و دیگر دعوت کارتی است که برای کسانی ارسال می‌شود که علاقه‌مند به شرکت در تمام نشست‌های مرکز هستند. در همین دعوت کارتی یک دعوت ویژه و تخصصی داریم که اگر کتاب در موضوع تاریخ است از افراد و متخصصانی که در این حوزه کتاب یا مقاله دارند دعوت بعمل می‌آید. همچنین از طریق سایت پالتاک (paltalk) نیز علاقه‌مندان می‌توانند نشست‌های ما را پیگیری کنند در چند نشست اخیر نسبتاً موفق بودیم و از ۲۰۰۰ پست الکترونیکی که داشتیم اطلاع‌رسانی کردیم.

■ لطفاً در خصوص چگونگی تأمین بودجه و هزینه فعالیت‌های خود و

نیز کمکهایی که دریافت می‌کنید توضیحاتی ارائه فرمایید؟

□ ما اعتبارات خود را از چند طریق تأمین می‌کنیم. یکی کمکی است که وزارت ارشاد به صورت سالانه به بخش پژوهش متون انجام می‌دهد و در اختیار مرکز قرار می‌گیرد. اما بیشتر فعالیت‌های مرکز با مشارکت مؤسسات دولتی و فرهنگستان‌ها و مراکز علاقه‌مند انجام می‌شود که طبیعتاً هزینه‌اش نصف می‌شود و بخشی را آن مراکز دیگر بعهده می‌گیرند. همین‌طور چند مورد کمکه‌های مردمی بوده است که هزینه چاپ یک اثر یا نصف آن را تأمین کرده بودند. برای این منظور «انجمن دوستداران میراث مکتوب» را طراحی کردیم که اساس‌نامه آن تدوین شده است. در این انجمن می‌خواهیم از علاقه‌مندان به حمایت از میراث مکتوب دعوت کنیم و فعالیت‌ها را در بخش مردمی و NGOها بیشتر جهت و حرکت مردمی بدهیم.

■ آیا مثلاً برای کتابی که احتمال می‌دهید مباحث مردم‌شناسی،

روان‌شناسی و یا سیاسی در آن موجود باشد، از روان‌شناسان، مردم‌شناسان و یا اساتید علوم سیاسی نیز دعوت بعمل می‌آورد؟

□ این شیوه را علاقه‌مند به پیگیری هستیم. اخیراً با دو جامعه‌شناس مذاکره داشتیم که خودشان و نیز دانشجویان آن‌ها بتوانند اطلاعات جامعه‌شناسی کتاب‌های تاریخی منتشر شده را استخراج کنند و مرکز حاضر است بعنوان بررسی‌های ثانویه بر متون به صورت قرارداد پژوهشی با این متخصصان قرارداد ببندد

سال ۸۴ قدم‌های علمی برای انجام این امور برداشته است. این طرح در سال جاری به جدیت دنبال خواهد شد و در اوایل سال آینده میلادی در پاکستان دومین سمینار نیز در خصوص احیای میراث مشترک بر پا خواهد شد. همچنین لازم به ذکر است که تابستان سال ۸۴ هیأتی ۱۴ نفره متشکل از ۴ استاد و ۱۰ دانشجو در راستای تفاهم‌نامه همکاری به ایران خواهند آمد و میهمان مرکز خواهند بود.

۲. طرح احیای میراث مشترک ایران و شبه قاره (بخش هند)
این طرح مراحل مقدماتی را می‌گذراند و تا انتهای سال ۸۴ مرحله ابتدایی آن به پایان خواهد رسید که طی یک سفر هماهنگی‌های لازم میان همکاران هندی و مرکز حاصل می‌شود. لذا عملیاتی شدن این طرح در سال ۸۵ به وقوع خواهد پیوست و باید در انتهای سال ۸۵ سمینارهایی جهت احیای متون فارسی در هند برپا نمود تا دستاوردهای دو ساله به اطلاع عموم برسد و همچنین اندیشمندان این وادی بتوانند تبادل نظر و تجربه نمایند. در ضمن در تاریخ ۸۴/۲/۲۸ جلسه‌ای با حضور رایزن فرهنگی ایران در هند درباره این طرح برگزار شد که در خصوص توافقات اولیه این طرح بحث و بررسی صورت گرفت.

۳. طرح احیای میراث مشترک ایران و عثمانی
طرح نامبرده شده از سه ماهه آخر سال ۸۳ مراحل آغازین خود را سپری نموده و در هجدهمین نمایشگاه کتاب با نشست «سرای اهل قلم» رسمیت خود را به اهل فن اعلام نمود. جلساتی با حضور اساتید مرتبط و سران سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی برگزار شده و کماکان نیز ادامه دارد و قرار بر این است که در سال ۸۵ با برپایی سمینار مشترکی در ترکیه با همکاری طرف ترک، دستاوردهای استادان ایرانی و همکاران ترک به نتایج ملموسی دست یابد.

۴. طرح احیای میراث مشترک ایران و ماوراءالنهر
در میان سرزمین‌های پیرامونی در ایران کنونی، کمتر منطقه‌ای همچون ماوراءالنهر - یا با اندکی تسامح آسیای مرکزی - با فضای فرهنگی و اجتماعی «جهان ایرانی» پیوند وثیق و استوار داشته است. در برخی از ادوار تاریخی، اساساً حوزه فرهنگی سرزمین ایران با ماوراءالنهر یگانه است و سخن از «اشتراک» درست و دست کم دقیق نیست.

گرچه بخش عظیمی از فرهنگ مکتوب نیاکان ما، به عربی و فارسی، در گنجینه‌های ارزشمند و گاه شگفت‌انگیز جمهوری‌های آسیای مرکزی - به ویژه ازبکستان و تاجیکستان - محفوظ مانده، اما به سبب قطع هرگونه ارتباط در یکصد و پنجاه سال اخیر، دسترسی فضلا به آن نسخه‌ها ناممکن و دست کم بسیار دشوار بوده است.

یک وظیفه ملی احساس شد که با پاسداشت کارها و تولیدات گذشتگان و تقدیر از زحمات آنان از استعدادها و پتانسیل‌های نسل جوان بهره‌گیری و استفاده شود و این آثار برای پژوهش در اختیار پژوهشگران و محققان قرار گیرد

■ آیا برای انتشار مجموعه متون به زبان‌های دیگر برنامه‌هایی در پیش دارید؟

□ ما بنا داریم که بعضی از این آثار را از طریق مؤسسات و ناشران خارج از کشور به زبان‌های دیگر ترجمه و منتشر کنیم که از همین نمایشگاه فرانکفورت کار شروع شد. همچنین در آینده اگر یک مؤسسه و یا ناشری پیدا شود که بخواهد به صورت مشترک متنی را به زبان ترکی، عربی یا انگلیسی منتشر کند حاضریم که نیمی از هزینه انتشار و ترجمه را به صورت نیمی کتاب فارسی و نصف دیگر به زبان کشور مربوطه بپردازیم. در حال حاضر در بعضی از موارد از جمله در ترکیه در حال مذاکره هستیم.

با شروع سال ۱۳۸۴، فعالیت‌های مرکز در باب تحقیق و تصحیح متون خطی و چاپ نشده یا چاپ سنگی غیر مصحح که در حیطه میراث‌های مشترک ایران و سایر ملل بود طرح‌ها و برنامه‌هایی را در عرصه روابط بین‌الملل، تحقیقات و پژوهش‌های متنی خارج از ایران و همچنین همکاری‌های علمی دانشگاهی به قرار زیر در دست دارد:

۱. طرح احیای میراث مشترک ایران و شبه قاره (بخش پاکستان).
مقدمات اجرای این طرح از ۲ سال گذشته آغاز گردیده و در انتهای سال ۸۳ در اسفندماه گروهی از محققان و اساتید طراز اول ایرانی به پاکستان سفر نمودند و آنجا در شهرهای لاهور در دانشگاه پنجاب اسلام آباد در مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان و در کراچی با اندیشمندان مرکز تحقیقات آسیای غربی و میانه دانشگاه کراچی به بحث و تبادل نظر پرداختند و در سمینارهای تشکیل شده نیز ایراد سخنرانی نمودند.

دست‌آورد این سفر چندین تفاهم‌نامه همکاری بود که از سال ۸۴ به بعد از آن‌ها برای بهره‌برداری‌های علمی استفاده خواهد شد. در این تفاهم‌نامه‌ها تبادل تصاویر نسخ خطی، چاپ مشترک متون تصحیح شده و فهرست‌های نسخ، برگزاری نشست‌ها و همایش‌های علمی منظور گردیده است که مرکز از همین ابتدای

اما اشتباهاتی که در انتشار و تصحیح کارهای قبلی وجود داشت، از بین رفته است. کار از لحاظ تصحیح، نمایه‌سازی، از لحاظ حروف چینی، نداشتن اغلاط و... یک حالت استاندارد پیدا کرده است که امیدواریم در آثار منتشر شده سال ۸۴ مورد توجه قرار گیرد و ما مدعی هستیم که به آن‌ها توجه داشتیم و جزو کارهای برجسته در حوزه نشر یافته متون در ایران خواهد بود

ایشان، محیط پرورش علمی آنان نیز بر امروزیان روشن گردد. اگر در این رهگذر، و با انتشار این «ارج‌نامه‌ها» خاطره‌ای یکی از استادان گذشته ما گرامی داشته شود. برای مرکز پژوهشی میراث مکتوب و کوشندگان در این راه، مایه بسی افتخار و مباهات خواهد بود.

۷. طرح مجموعه‌های چاپ‌های نسخه برگردان

از میان حدود پنج میلیون دست‌نویسی که در سراسر جهان پراکنده است تنها شمار اندکی به صورت عکسی یا نسخه‌برگردان (فاکسیمیل) به چاپ رسیده است و این تعداد به زحمت به ۶۰۰ عنوان می‌رسد. از این میان آنچه مربوط به دست‌نویس‌های ایران است، کمتر از یک سوم این تعداد است. از این رو «مرکز پژوهشی میراث مکتوب» بر آن شده است تا با استفاده از تجارب خود و با اتکا به فعالیت‌های پیشینیان، در یک طرح منظم و روشمند، شمار قابل‌اعتنایی از نسخه‌های خطی را به صورت عکسی، با مقدمه‌ها و نمایه‌های سودمند در دسترس علاقه‌مندان قرار دهد که برای شناسایی نسخه‌های قابل چاپ عکسی از دو شیوه استفاده می‌شود:

الف - جست‌وجو در فهرست‌های نسخ خطی و فهرست‌های مشترک. پس از جست‌وجو و انتخاب نسخه‌ها، از متخصصان هر رشته برای مشورت و نظرگیری نهایی استفاده می‌شود.

ب - فراخوان از متخصصان نسخه‌پژوهی و کتاب‌شناسی، بدین ترتیب که از هر یک از متخصصان این زمینه خواسته می‌شود چنانچه نسخه‌های را برای چاپ عکسی مفید می‌دانند به مرکز معرفی می‌کنند، سپس کارهای علمی که بر روی هر نسخه انجام می‌پذیرد که عبارت‌اند از:

الف - برای هر کتاب دو مقدمه در نظر گرفته شده است: نخست مقدمه متن پژوهانه که در آن مسائل متنی کتاب تحلیل خواهد شد و دوم مقدمه نسخه‌شناسانه که در آن مسائل مربوط به این نسخه خاص بررسی می‌شود. هر دو مقدمه به زبان انگلیسی ترجمه خواهد شد.

افزون بر اینکه اطلاع محققان و پژوهشگران از وجود نسخه‌های از آثار دانشمندان قرون پیشین غالباً منحصر به فهرست‌های دقیق و کامل و شامل از کتابخانه‌های دارنده این‌گونه نسخه‌هاست. البته بخشی از این نسخه‌ها فهرست شده و در دسترس هستند، اما به شهادت شاهدان عینی، چندین برابر نسخه‌های فهرست نشده در گنجینه‌های مذکور از چشم محققان دور مانده است.

مرکز پژوهشی میراث مکتوب با آگاهی از اهمیت فوق‌العاده میراث نیاکان در آن منطقه، احیای این میراث را از طریق شناسایی، تصحیح علمی و انتشار و بررسی همه‌جانبه امهات آثار مربوطه، در همت خود قرار داده است.

طرح «احیای میراث ماوراءالنهر» بنابر اولویت، همه‌گونه آثار تاریخی و علمی و ادبی را دربرمی‌گیرد و امید است با انتشار میراث مکتوب نیاکان در ماوراءالنهر بویژه در دوران‌هایی که دانشمندان دو سرزمین کمتر از اوضاع و احوال فعالیت‌های فرهنگی یکدیگر آگاهی داشته‌اند، پرتوی بر نقاط تاریک و یا نیمه روشن تاریخ و فرهنگ ایران و اسلام افکنده شود.

۵. همکاری‌های علمی با مراکز تحقیقاتی و علمی اروپا

این مرکز با مراکز علمی همچون مؤسسه مطالعات اسماعیلی در انگلستان، کانون معنویت ایران در آلمان، مؤسسه مطالعات ایران‌شناسی در اطریش، مؤسسه مطالعات ایران‌شناسی در فرانسه و ... از گذشته تبادلات علمی - فرهنگی داشته و با برخی از آن‌ها برنامه‌هایی بر طبق تفاهم‌نامه‌های فیما بین در دست بررسی و اجرا دارد. بعنوان مثال کارگاه علمی تصحیح متون در تابستان آتی در اطریش یکی از کارهای در دست پیگیری و اجراست. در راستای همکاری با مؤسسه اسماعیلیه، مرکز در حال مذاکره جهت چاپ مشترک کتاب‌های زادالمسافر و تفسیر شهرستانی است که در صورت موافقت هر دو مرکز بزودی به دست چاپ سپرده خواهند شد. درخصوص همکاری با مراکز دانشگاهی و مؤسسات علمی در آسیای میانه می‌توان به کشور تاجیکستان اشاره نمود که در گذشته نیز چاپ مشترک آثار جامی از زمره کارهای انجام شده به شمار می‌رود و صحبت‌هایی نیز درخصوص تصحیح و چاپ کتب دیگر در دستور کار قرار دارد.

۶. طرح ارج‌نامه‌ها

طرح «ارج‌نامه» در مرکز پژوهشی میراث مکتوب، در درجه نخست به قصد کشف یا ایضاح روش محققان در تصحیح و ارائه درست متون کارشناسان بنیاد نهاده شده است تا از رهگذر مجموعه این ارج‌نامه‌ها، نسل جوان با شیوه کار و تحقیق محققان پیشین آشنا شوند و آن‌ها را در این کار راهبر خود بدانند و تا حد ممکن از میزان حس مسؤولیت آنان در برابر میراث مکتوب ما آگاهی یابند. دیگر اینکه، با ارائه زندگی‌نامه و فهرست آثار و کوشش‌های

ب - از آن جا که در متون، به ویژه متون عکسی، «نمایه» فایده فراوانی در استفاده بهینه از آن‌ها دارد، برای هر نسخه دست کم یکی دو نمایه - بویژه نمایه اعلام - در نظر گرفته شده است. در این طرح مشاوران علمی برای هر یک از حوزه‌های داخلی و بین‌المللی در نظر گرفته شده است که همه مراحل طرح زیر نظر و راهنمایی ایشان انجام می‌پذیرد.

معیار، ملاک و اولویت‌های گزینش نسخ جهت طرح

از آن جا که چنین کاری بسیار پرهزینه و از طرف دیگر کم فروش خواهد بود باید در انتخاب نسخه‌های شایسته چاپ فاکسیمیله بسیار دقت کرد تا دست کم نتیجه کار از نظر بهره معنوی و علمی ارزش داشته باشد. از طرف دیگر هیچ دستگاهی به تنهایی نمی‌تواند همه نسخه‌های قابل چاپ عکسی را آماده‌سازی و چاپ کند. از این رو هیچ گزینی از انتخاب نیست. ملاک‌های گزینش نسخه‌ها از نظر این مراکز عبارت است از:

یک. نسخه‌های به خط مؤلف، هر چند این نسخه به صورت تحقیقی نیز به چاپ رسیده باشد.

دو. نسخه‌هایی که از روی خط مؤلف استنساخ شده و نسخه‌هایی که بر مؤلف قرائت شده است.

سه. نسخه‌های اقدم از نظر تاریخ کتابت، چرا که احتمال می‌رود متن موجود در چنین نسخه‌ای به متن مؤلف نزدیک‌تر باشد.

چهار. نسخه‌های منحصر بفرد.

پنج. نسخه‌هایی که توسط یکی از دانشمندان کتابت شده است. شش. نسخه‌هایی که از لحاظ مسائل مربوط به نسخه‌شناسی

و امور آرایشی، همچون نوع خط، تذهیب و سرلوحه و شمسه و مسائلی از این دست اهمیت دارد، گرچه ممکن است چنین نسخه‌ای از جهت متن ارزشی نداشته باشد.

هفت. نسخه‌هایی که از لحاظ متنی همچون نوع رسم‌الخط، ضبط کلمات، داشتن حرکات، نحوه نمایش حروف فارسی (پ، چ، ژ، گ) و مسائلی از این دست اهمیت دارد.

هشت. آخرین معیار که از جهتی نخستین معیار است - موضوع نسخه‌هاست، که به تفضیل در بند بعدی از آن سخن خواهیم گفت.

الف - مجموعه علوم

از میان هزاران اثری که در حوزه ریاضیات، نجوم و احکام نجوم، پزشکی و طبیعیات به زبان فارسی و عربی به سعی و خامه دانشمندان مسلمان تألیف شده است تنها شمار بسیار اندکی به چاپ رسیده است.

از این میان شمار اندکی به شیوه‌های علمی روز تصحیح انتقادی شده است. علت این مسأله در این است که معمولاً تصحیح انتقادی و روشمند دست‌نویس‌های فارسی و عربی حوزه علوم، نسبت به دست‌نویس‌های حوزه‌های دیگر احتیاج به غنای بیشتری در دانش و روش دارد. از این رو یکی از موضوعاتی که لازم است دست کم نسخه‌های مهم و اقدم آن به شیوه‌های عکسی چاپ شود، همین حوزه است. آثار چند دانشی را نیز در این مجموعه به حساب آورده‌ایم.

ب - مجموعه امامیه

یکی از دغدغه‌های امامیه‌پژوهان پاسخ به ایرادی است که شماری از مستشرقان در دهه‌های پیش مطرح کرده‌اند و هنوز نیز، چه در میان پژوهشگران داخلی و چه در میان اسلام‌شناسان خارجی، طرفدارانی دارد. براساس این مسأله، بیشتر آثار امامیه و به ویژه «کتب اربعه» بر ساخته دوران صفویه است و دلیل آن نیز در این است که عمده دست‌نویس‌های به جای مانده از دانشمندان امامی، در دوره صفوی و پس از آن کتابت شده است. یکی از بهترین پاسخ‌ها به این ایراد شناسایی و سپس چاپ عکسی آن دسته از آثار امامیه است که پیش از دوران صفویه و ترجیحاً پیش از قرن هشتم هجری کتابت و یا به دست مؤلفان آن‌ها تألیف شده است.

ج - مجموعه جنگ‌ها و بیاض‌ها

از مجموعه‌های ارزشمند برجای مانده از پیشینیان، جنگ‌ها و بیاض‌هاست. اهمیت این دسته از آثار بر کسی پوشیده نیست از این رو چاپ عکسی اکثر و بلکه تمامی جنگ‌ها و بیاض‌های پیش از قرن هشتم و نهم از بایسته‌های این طرح به حساب آمده است.

۸. طرح پژوهش روی متون

این طرح جهت پیشنهاد موضوع پایان‌نامه برای تحلیل محتوایی متون کهن به دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های علوم اسلامی و ادبیات می‌باشد.

از آنجا که شمار کثیری از دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های مرتبط با علوم اسلامی و ادبیات برای انتخاب موضوع پایان‌نامه‌های خود دچار مشکل و معمولاً با کمبود موضوع روبه‌رو هستند، «مرکز پژوهشی میراث مکتوب» بر آن شد تا به بهره‌گیری از تجارب به دست آمده، شماری از متون کهن را

موضوعات انتخاب نسخه جهت طرح نسخه برگردان

برای این طرح - در کنار موضوع‌هایی که مرکز پژوهشی میراث مکتوب از سال‌ها پیش جزء اصول کاری خود قرار داده است (زبان و ادبیات فارسی و عربی، حکمت و فلسفه و عرفان، تاریخ و جغرافیا، علوم و معارف اسلامی، علوم و فنون) - سه حوزه اصلی در نظر گرفته شده است. همین جا یادآوری کنیم که ذکر این موضوعات به معنای آن نیست که نسخه‌ای از موضوعات دیگر چاپ نخواهد شد.

تقاضا و هزینه آن را - بعنوان کمک به دانشجو - تقبل می‌کند. و اگر پایان‌نامه در حد مطلوب و قابل انتشار باشد، قرارداد چاپ و انتشار را با دانشجوی مربوط منعقد می‌نماید.

ب - تحقیق پیرامون متون

هنر مصحح متن این است که با رعایت اصول و قواعد استاندارد تصحیح متون، متنی ویراسته و منقح را با نسخه‌های معتبر مقابله و با مقدمه‌ای درباره روش کار و نسخه‌های آن، ارائه کند. ولی کمتر مصححی قادر یا حوصله و تمایل دارد که درباره محتوای اثر، ویژگی‌های علمی و نوآوری‌های آن، یا اندیشه‌های مؤلف و منابعی که وی استفاده کرده و تأثیراتی که در آثار بعدی خود گذاشته و ... سخن بگوید، برای تحقق این هدف، طرح بررسی و تحقیق درباره اثر و اندیشه‌های مؤلف اثر به اجرا گذاشته خواهد شد. برای حصول چنین مقصودی، شیوه‌نامه پیشنهادی این موضوع در دست تهیه است و از هر موضوعی اعم از تاریخ و ادب و فلسفه و عرفان و علوم و فنون و غیره، چند کتاب مهم انتخاب خواهد شد و در اختیار دانشجویان علاقه‌مند دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری قرار خواهد گرفت.

۱۰. بانک اطلاعاتی متون

الف - متون چاپ مرکز

تاکنون ۲۰ اثر از آثار مرکز که چاپ آن‌ها مدت‌هاست تمام شده و بودجه لازم برای تجدید چاپ آن‌ها در اختیار نیست، به صورت PDF در پایگاه اینترنتی مرکز برای محققان به طور رایگان قابل استفاده می‌باشد و در آینده اغلب آثار مرکز در این پایگاه قرار خواهد گرفت.

ب - فهرست متون چاپ ایران

برای هر پژوهشگر متون کهن همواره این نگرانی و دغدغه وجود داشته و دارد که آیا این متن که برای پژوهش برگزیده تاکنون چاپ - اعم از سنگی یا حروفی - شده یا نه؟ اگر شده، تحقیقی است یا بازاری و غیرپژوهشی؟ برای رفع این نگرانی دائمی، طرح فهرست متون چاپی در بیش از ده هزار مدخل در دو جلد تهیه شده که عیناً در پایگاه اینترنتی مرکز با قابلیت تحقیق در گزینه‌های متعدد درج خواهد شد.

ج - فهرست متون چاپ شبه قاره هند و پاکستان (و بنگلادش،

سرلانکا)

این فهرست شامل ۲۰ هزار مدخل از کتاب‌های چاپی حوزه‌های مذکور است که از زمان آغاز صنعت چاپ تاکنون به دست توانمند کتاب‌شناس برجسته پاکستانی جناب آقای دکتر عارف نوشاهی تهیه شده و در سه مجلد قطع رحلی چاپ و عیناً در سایت مرکز

که تصحیح انتقادی شده است، برای تحلیل محتوایی متن و اندیشه مؤلف آن و همچنین بررسی جایگاه متن مورد نظر در میان دیگر آثار مؤلف، بعنوان موضوع پایان‌نامه به گروه‌های آموزشی مربوطه در دانشگاه‌ها معرفی کند.

این طرح شامل متون مربوط به رشته‌های ادبیات فارسی، تاریخ ایران، تاریخ اسلام، علوم قرآن و حدیث، کلام، فلسفه، فقه و اصول، و ادبیات عرب می‌شود.

مرکز پژوهشی میراث مکتوب پس از مشورت با متخصصان هر رشته، شماری از متون را انتخاب می‌کند و فهرست آن‌ها را همراه با سرفصل‌هایی که هر دانشجو در کار خود باید به آن توجه کند، در اختیار گروه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها قرار می‌دهد. کارهای ممتاز و برجسته نیز در مجموعه‌ای هم‌شکل توسط میراث مکتوب به چاپ خواهد رسید.

۹. طرح پایان‌نامه‌ها

الف - تصحیح متون

این طرح نیز جهت پیشنهاد موضوع پایان‌نامه برای تحقیق متون چاپ نشده به دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های علوم اسلامی و ادبیات می‌باشد.

از آنجا که شمار کثیری از دانشجویان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های مرتبط با علوم اسلامی و ادبیات برای انتخاب موضوع پایان‌نامه‌های خود دچار مشکل و معمولاً با کمبود موضوع روبه‌رو هستند، «مرکز پژوهشی میراث مکتوب» بر آن شد تا به بهره‌گیری از تجارب خود در امر تصحیح متون و با استفاده از نظرات و پیشنهادهای اساتید راهنما، شماری از نسخه‌های خطی قابل تصحیح را شناسایی کند و تصحیح آن‌ها را به عنوان پایان‌نامه به گروه‌های آموزشی دانشگاه‌ها پیشنهاد دهد.

این طرح شامل نسخه‌های خطی مربوط به رشته‌های زبان و ادبیات فارسی، تاریخ ایران، تاریخ اسلام، علوم قرآن و حدیث، کلام، فلسفه، فقه و اصول، و ادبیات عرب می‌شود. برای شناسایی نسخه‌های قابل تحقیق از دو شیوه ذیل استفاده می‌شود:

الف - جست‌وجو در فهرس نسخ خطی

ب - کسب اطلاع از متخصصان نسخه‌شناس و تصحیح متن از آنجا که معمولاً کسانی که برای پایان‌نامه‌های خود نسخه/نسخه‌هایی را برای تصحیح انتخاب می‌کنند برای نخستین بار است که به تصحیح متون می‌پردازند، از این رو لازم است در هر ترم برای شماری از مصححان، دوره‌های کوتاه مدت آموزش تصحیح متن و آشنایی با نسخ خطی برگزار شود. سرفصل‌ها و طول دوره - پس از کار کارشناسی - در کتابچه‌ای مجزا ارائه خواهد شد.

یادآوری می‌شود، این مرکز برای هر پایان‌نامه، تصویری از یک یا دو نسخه معتبر را از کتابخانه‌های داخل یا خارج کشور